

Об'єкт правовідносин страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів

*Н. П. Якібчук,
адвокат, аспірант кафедри
цивільного права та процесу
Львівського національного
університету імені
Івана Франка*

Правовідносини страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів, як і будь-які інші цивільні правовідносини, розкриваються через сукупність їх елементів (суб'єкти, об'єкти, зміст). Питання визначення об'єкта цивільного правовідношення є одним із найбільш глибоко досліджуваних у цивільному праві, оскільки саме загальнофілософська складова поняття є дискусійною та розглядається з різних позицій.

В цивілістичній літературі, зокрема в працях Н. В. Безсмертної, М. І. Брагінського, С. М. Братуся, Ю. О. Заїки, В. В. Луця, В. М. Никифорака, Я. О. Чапчадзе, Я. М. Шевченко, досліджено лише деякі проблеми визначення об'єкта правовідносин страхування відповідальності власників транспортних засобів. Однак нез'ясованими в сучасній цивілістиці залишаються поняття, правова природа об'єкта правовідносин страхування відповідальності власників транспортних засобів та його співвідношення з предметом договору страхування. Вирішення зазначених проблем є **метою цієї статті**.

Дискусійним в науці цивільного права залишається питання співвідношення понять «об'єкти цивільних прав» та «об'єкти цивільних правовідносин».

Деякі вчені наголошують на різній сфері термінологічного застосування цих понять, зокрема О. Ф. Скакун під об'єктом права розуміє суспільні відносини, що можуть бути предметом регулювання і вимагають такого, а під об'єктом правовідносин – частинку суспільних відносин, елемент, з приводу якого взаємодіють суб'єкти, те, на що спрямовані суб'єктивні юридичні права і обов'язки осіб [1, 366]. Однак, слід погодитися з позицією більшості вчених, які вважають, що за допомогою обох цих термінів у цивільному праві визначаються однакові різновиди матеріальних та нематеріальних благ [2, 167]. Такий же підхід відстоюють Є. О. Харитонов та О. І. Харитонова, які зазначають, що оскільки навколо якихось матеріальних благ складається система цивільних прав та обов'язків, то вона є не чим іншим, як цивільним правовідношенням, а тому об'єкти цивільних прав і об'єкти цивільних правовідносин – поняття тотожні [3, 79].

Цивільний кодекс України визначає об'єкти цивільних прав як речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформацію, а також інші матеріальні і нематеріальні блага. Такий перелік не є вичерпним. Зокрема, законодавець не деталізує поняття іншого майна, матеріальних та нематеріальних благ. Немає єдності думок з цього питання і в цивілістичній літературі.

На думку деяких вчених, об'єктом цивільного правовідношення є поведінка його суб'єктів, спрямована на різні матеріальні блага [4, 78]. Іншими словами, цей підхід ототожнює об'єкт правовідносин з тим

У статті досліджено поняття об'єкта правовідносин страхування відповідальності власників транспортних засобів та його правову природу. Визначено співвідношення між поняттями «об'єкт правовідносин страхування» та «предмет договору страхування».

Ключові слова: об'єкт правовідносин страхування, предмет договору страхування, страхування відповідальності власників транспортних засобів

фактичним відношенням, на яке має вплив правове відношення. Інший, так званий «речовий» підхід, зводить об'єкт цивільного правовідношення до предметів матеріального світу [5, 44]. Третя група вчених розуміє під об'єктом цивільного правовідношення матеріальні та нематеріальні блага або предмет їх створення, що складає предмет діяльності суб'єктів цивільного права [6, 72]. Водночас деякі науковці вважають, що об'єкт не є елементом структури правового відношення, хоча й має значення для виникнення і розвитку багатьох правових відносин та їх структури [7, 212].

Найбільш вдалою видається позиція В. Л. Яроцького, який вважає об'єктами цивільних правовідносин матеріальні та нематеріальні блага, основне функціональне призначення яких полягає у задоволенні відповідних інтересів та стосовно яких між суб'єктами цивільного права виникають відносини, що складають предмет цивільно-правового регулювання [2, 166].

Попри значну теоретичну розробку поняття об'єкта цивільних правовідносин недостатньо дослідженим залишається поняття об'єкта страхового правовідношення.

На думку Я. О. Чапічадзе, оскільки об'єктом права вважається те, на що право безпосередньо впливає, то безпосереднім об'єктом правовідношення страхування є забезпечення майнових інтересів як процес їх здійснення. Тому автор, вважаючи юридичним об'єктом правовідношення дію зобов'язаної особи (сплата страховальником страхової премії та виплата страховиком страхового відшкодування), виділяє, крім юридичного об'єкта, ще й матеріальний предмет страхового правовідношення (страхові премії та страхові виплати) [8, 11].

Такий поділ об'єкта правовідносин страхування видається штучним. На думку деяких вчених, у зобов'язальних правовідносинах, якими є і правовідносини страхування, питання про об'єкт не має самостійного значення. У цих правовідносинах об'єктом є результат дій зобов'язаної особи, невід'ємний від самої поведінки [3, 22]. Оскільки об'єктом правовідносин страхування є відповідні майнові інтереси, то немає жодних підстав розділяти цей об'єкт на власне забезпечення майнових інтересів страхувальника (виплату страхового відшкодування) і саме страхове відшкодування. А стосовно страхових внесків, то вони взагалі є передумовою виникнення страхових правовідносин і, відповідно, бути частиною їх об'єкта не можуть.

На думку В. Ю. Абрамова, об'єктом страхування є категорія, яка позначає те, на що спрямована

воля страхувальника або іншої заінтересованої особи, а саме — захист майнового інтересу від випадкового збитку або шкоди [9, 278]. Однак, на нашу думку, власне захист майнового інтересу не може бути об'єктом страхового правовідношення. Зокрема, захист майнового інтересу здійснюється лише після настання страхового випадку, обумовленого договором, а не з моменту вступу сторін в страхове правовідношення. Тому видається, що захист майнового інтересу є метою страхових правовідносин, а не їх об'єктом.

Інший підхід до визначення об'єкта страхових правовідносин застосовує К. В. Шелехов, який вважає, що об'єктом страхування є майновий інтерес особи, а не сама фізична чи юридична особа, результати або процес її діяльності, її життя, здоров'я, працездатність, її право на здійснення діяльності або її майно. Крім цього, автор зазначає, що майнові інтереси прямо і безпосередньо визначають предмет договору страхування та можуть бути пов'язані: з життям, здоров'ям, працездатністю фізичної особи — страхувальника або застрахованої особи; з додатковим пенсійним забезпеченням фізичної особи — страхувальника або застрахованої особи; з володінням, користуванням і розпорядженням страхувальником будь-яким майном; з обов'язком страхувальника відшкодувати заподіяну ним шкоду особистості або майну будь-якої особи або шкоду, яку він завдав юридичній особі [10].

На думку О. К. Шихова та О. О. Шихова об'єктами основного страхового правовідношення є і майнові інтереси страхувальника (застрахованої особи, вигодонабувача), і їх страховий захист за умови настання страхового випадку. Оскільки, як зазначалось вище, захист майнового інтересу не може бути об'єктом страхового правовідношення, то запропонована позиція видається не досить обґрунтованою [11, 68].

Так, згідно із ст. 979 Цивільного кодексу України за договором страхування одна сторона (страховик) зобов'язується у разі настання певної події (страхового випадку) виплатити другій стороні (страхувальникові) або іншій особі, визначеній у договорі, грошову суму (страхову виплату), а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі та виконувати інші умови договору.

Крім цього, в ст. 980 Цивільного кодексу України та ст. 4 Закону України «Про страхування» міститься визначення поняття предмета договору страхування, згідно з яким ним можуть бути майнові інтереси, що не суперечать закону і пов'язані: з життям, здоров'ям, працездатністю та пенсій-

ним забезпеченням (особисте страхування); з володінням, користуванням і розпорядженням майном (майнове страхування); з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди особі або її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі (страхування відповідальності).

Згідно зі ст. 5 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» об'єктом обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності є майнові інтереси, що не суперечать законодавству України, пов'язані з відшкодуванням особою, цивільно-правова відповідальність якої застрахована, шкоди, заподіяної життю, здоров'ю, майну потерпілих внаслідок експлуатації забезпеченого транспортного засобу.

Проаналізувавши положення зазначених норм, можна резюмувати, що законодавець ототожнює в даному випадку поняття об'єкта страхування та предмета договору страхування.

Однак у науковій літературі немає єдиної позиції щодо змісту зазначених понять. Зокрема, вже згадуваний В. Ю. Абрамов розмежовує поняття об'єкта страхових правовідносин, предмета договору страхування та окремо виділяє поняття предмета страхування. Так, автор вважає, що предмет договору страхування – це категорія, яка визначає суть двосторонньозобов'язуючого правочину, а предмет страхування – категорія, яка підлягає застосуванню тільки в договорах страхування майна для визначення майна (речі), яке підлягає страхуванню від ризиків втрати або пошкодження.

Більшість вчених поділяє позицію законодавця, який не розмежовує поняття об'єкта страхових правовідносин та предмета договору страхування.

На нашу думку, зазначені поняття не слід ототожнювати. Зокрема, варто погодитися з Н. Безсмертною, яка вважає, що в системі цивільно-правових договорів договір страхування належить до договорів про надання послуг, головна особливість яких полягає в тому, що надання послуги невіддільне від діяльності – послугонадавача (у нашому випадку надання страхової послуги невіддільно пов'язане з діяльністю страховика), а корисний ефект такої діяльності полягає в самому процесі надання послуги [12, 37].

Про таку правову природу договору страхування свідчить структура Цивільного кодексу України і розташування норм, які регулюють страхові відносини серед інших договорів про надання послуг. Крім цього, Закон України «Про

фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12 липня 2001 р. відносить послуги у сфері страхування та накопичувального пенсійного забезпечення до фінансових послуг.

Вдале визначення предмета договору про надання послуг пропонує І. В. Жилінкова, яка вважає, що предметом договору про надання послуг є сама нематеріальна послуга, тобто те нематеріальне благо, яке отримує замовник у процесі вчинення виконавцем певних дій або здійснення певної діяльності [13, 268].

З огляду на це позиція законодавця видається непослідовною, оскільки у ст. 980 Цивільного кодексу України предмет договору страхування визначається через поняття майнового інтересу, який не може бути тим нематеріальним благом, яке отримує замовник у процесі вчинення виконавцем певних дій або здійснення певної діяльності. Таким чином, на наш погляд, поняття предмета договору страхування слід розуміти як відповідну послугу, яка покликана забезпечити майновий інтерес особи.

Тому вважаємо за доцільне внести відповідні зміни до Цивільного кодексу України та Закону України «Про страхування». Зокрема, пропонуємо викласти абз. 1 ч. 1 ст. 980 Цивільного кодексу України та абз. 1 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про страхування» в такій редакції:

«Предметом договору страхування можуть бути послуги із забезпечення майнових інтересів, які не суперечать закону і пов'язані з: ...»

Що ж до об'єкта правовідносин страхування, то вважаємо, що саме цим поняттям слід позначати власне майнові інтереси, пов'язані з життям, здоров'ям, працездатністю та пенсійним забезпеченням (особисте страхування); з володінням, користуванням і розпорядженням майном (майнове страхування); з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди особі або її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі (страхування відповідальності).

Ще менше уваги в науковій літературі приділено проблемі визначення поняття об'єкта правовідносин страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів.

Н. В. Безсмертна вважає, що об'єктом обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів є цивільна відповідальність власників транспортних засобів за шкоду, заподіяну третім особам внаслідок дорожньо-транспортної пригоди, а саме – життю або здоров'ю фізичних осіб, їхньому майну, чи майну юридичних осіб [12]. Такої ж позиції дот-

римується В. В. Мачуський [14, 205].

Проте такий підхід видається непослідовним. У цивільному праві під відповідальністю розуміють один із засобів впливу на учасників цивільних правовідносин, який визначається межами їхньої дозволеної та необхідної поведінки. А засіб впливу, враховуючи суть поняття об'єкта цивільних правовідносин, не може бути тим благом, для здобуття і використання якого встановлюються взаємні юридичні права та обов'язки суб'єктів.

Іншу позицію відстоює В. М. Никифорак, який вважає, що об'єктом страхування цивільної відповідальності є майнові інтереси особи, пов'язані з обов'язком відшкодувати шкоду, завдану третім особам, у зв'язку з використанням нею транспортного засобу (засобів), вказаного в договорі страхування відповідальності [15, 121]. Це визначення за своїм змістом базується на дефініції, що міститься в нормі ст. 5 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів».

Виходячи із сформульованого вище визначення поняття об'єкта страхових правовідносин, слід погодитися із законодавцем щодо дефініції об'єк-

та страхування цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів. Під предметом договору страхування цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів слід розуміти послуги із забезпечення відповідних майнових інтересів.

На основі аналізу положень чинного законодавства та позицій науковців із досліджуваної проблематики можна зробити певні **висновки**.

По-перше, слід розмежовувати поняття об'єкта страхових правовідносин та предмета договору страхування.

По-друге, об'єктом обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності є майнові інтереси, що не суперечать законодавству України, пов'язані з відшкодуванням особою, цивільно-правова відповідальність якої застрахована, шкоди, заподіяної життю, здоров'ю, майну потерпілих внаслідок експлуатації забезпеченого транспортного засобу.

По-третє, під предметом договору страхування цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів слід розуміти послуги із забезпечення відповідних майнових інтересів.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручн. / пер. з рос. – Харків : Консум, 2008. – 656 с.
2. Цивільне право України : підручн. : у 2 т. / за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – Т. 1. – 480 с.
3. Харитонов Є. О., Харитонов О. І. Цивільні правовідносини : навч. посібн. – К. : Істина, 2008. – 304 с.
4. Гражданское право : учебн. – Ч. 1 / под ред. Ю. К. Толстого, А. П. Сергеева. – М., 1996. – 552 с.
5. Новицкий И. Б., Луиц А. М. Общее учение об обязательстве. – М., 1950.
6. Цивільне право України. Академічний курс : підручн. : у 2 т. / за заг. ред. Я. М. Шевченко. – К. : Видавничий дім «Ін Юре», 2006. – Т. 1. – 696 с.
7. Хафрина Р. О. Общее учение о правоотношении. – М. : Юридическая литература, 1974.
8. Чанічадзе Я. Об'єкт страхових правовідносин // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 6. – С. 10-12.
9. Страхование: теория и практика / В. Ю. Абрамов. – М. : Волтерс Клувер, 2007. – 512 с.
10. Шелехов К. В., Бігдаш В. Д. Страхування : навч. посібн. – К. : МАУП, 1998. – 424 с.
11. Шихов А. К., Шихов А. А. Страхование право : учеб. пособ. – М. : ИД «Юриспруденция», 2008. – 352 с.
12. Безсмертна Н. В. Договір страхування в системі цивільно-правових договорів // Право України. – 2004. – № 3. – С. 34-37.
13. Цивільне право України : підручн. : у 2 т. / за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – Т. 2. – 552 с.
14. Мачуський В. В. Правові основи страхування : навч. посібн. – К. : КНЕУ, 2003.
15. Никифорак В. М. Договір страхування відповідальності : монографія. – Чернівці : Рута, 2002.

Якибчук Н. П. Об'єкт правоотношений страхования гражданской ответственности владельцев транспортных средств

В статье исследованы понятие объекта правоотношений страхования ответственности владельцев транспортных средств и его правовая природа. Определено соотношение между понятиями «объект правоотношений страхования» и «предмет договора страхования».

Ключевые слова: объект правоотношений страхования, предмет договора страхования, страхование ответственности владельцев транспортных средств

Yakibchuk Natalia. The object of relationship of legal liability insurance of vehicle owners

This article explores the concept of the object of legal liability insurance of vehicle owners and their legal nature. The relationship between the concepts «object of insurance relationship» and «the subject of contract» is determined.

Key words: object of insurance relationship, object of the insurance contract, liability insurance of vehicle owners